

УДК 336.74:004.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2023-2-1>**Висоцька Інна Борисівна**

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедр фінансів та обліку,
Львівський державний університет внутрішніх справ
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4252-987X>

Нагірна Оксана Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедр фінансів та обліку,
Львівський державний університет внутрішніх справ
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2369-7117>

РОЛЬ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ У СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ТА ВІДМИВАННЯ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

***Анотація.** Протидія відмиванню злочинних доходів є необхідною умовою забезпечення економічної безпеки держави. «Відмивання» коштів негативно впливає на статус держави, її фінансову спроможність, а також негативно позначається на функціонуванні суб'єктів господарювання. Важливу роль у реалізації державної антилегалізаційної політики відводиться банківським установам. Національний банк України як суб'єкт державного фінансового моніторингу здійснює регулювання фінансового моніторингу банківськими установами. Банківські установи як суб'єкти первинного фінансового моніторингу здійснюють заходи протидії легалізації «брудних грошей», а також виявляють клієнтів, пов'язаних із здійснення терористичної діяльності. Для здійснення фінансового моніторингу банку організують внутрішньобанківську систему протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Встановлено, що важливий вплив на ризик залучення банківського сектору у незаконні операції здійснює рівень ризику «відмивання» коштів України. Для оцінки рівня легалізаційного ризику застосовано Базельський індекс AML, який не вимірює фактичний обсяг відмивання грошей, а призначений для оцінки ризику такої діяльності. Зазначено, що для України характерний значний рівень ризику «відмивання» коштів. Найбільш вразливими галузями, які сприяють поширенню «відмивання» грошей є військова агресія російської федерації, корупція та хабарництво, проблеми з політичними та громадянськими правами, обмеження свободи ЗМІ та незалежності судової системи. Значущий рівень ризику «відмивання» грошей в Україні вказує на реальні та потенційні можливості фізичних осіб для здійснення незаконних фінансових операцій, в основному через участь банків. Встановлено, що задля запобігання негативним наслідкам легалізаційних процесів, надзвичайно важливими є спільні зусилля у сфері протидії легалізації як банків, так і уповноважених державних та міжнародних органів. Це сприятиме, перш за все, підвищенню прибутковості банків, збільшенню обсягу фінансових активів, поліпшенню ділової репутації банків і підвищенню рівня фінансової стійкості як окремих банків, так і банківської системи в цілому.*

***Ключові слова:** фінансовий моніторинг, банківські установи, внутрішньобанківська система протидії відмиванню коштів, суб'єкти фінансового моніторингу, «відмивання коштів», Базельський індекс AML.*

Vysotska Inna, Nahirna Oksana

Lviv State University of Internal Affairs

THE ROLE OF BANKING INSTITUTIONS IN THE SYSTEM OF ANTI-LAUNDERING AND LAUNDERING OF INCOME OBTAINED BY CRIMINAL WAYS

***Abstract.** Combating money laundering is a necessary condition for ensuring a country's economic security. Money laundering negatively impacts a nation's status, fiscal capacity, and adversely affects the functioning of economic entities. Banking institutions play a pivotal role in implementing the state's anti-money laundering policy.*

The National Bank of Ukraine, as the subject of state financial monitoring, regulates financial monitoring by banking institutions. Banking institutions, as primary subjects of financial monitoring, undertake measures to combat the legalization of «dirty money» and identify clients associated with terrorist activities. An internal in-bank system for countering money laundering and terrorist financing is established to conduct financial monitoring within the bank. It is established that the level of money laundering risk in Ukraine significantly influences the risk of involving the banking sector in illegal operations. The Basel AML Index is applied to assess the level of money laundering risk, which does not measure the actual volume of money laundering but is designed to assess the risk of such activity. It is noted that Ukraine exhibits a substantial level of money laundering risk. The most vulnerable sectors contributing to the spread of money laundering in Ukraine include the military aggression of the Russian Federation, corruption, bribery, issues related to political and civil rights, restrictions on freedom of the press, and judicial independence. The significant level of money laundering risk in Ukraine points to real and potential opportunities for individuals to engage in illicit financial transactions, primarily through the participation of banks. It is established that joint efforts in countering money laundering are of paramount importance to prevent negative consequences of the money laundering processes. Such collaborative endeavors are crucial for both banks and authorized state and international bodies. This will primarily contribute to enhancing the profitability of banks, increasing the volume of financial assets, improving the business reputation of banks, and elevating the level of financial stability of both individual banks and the banking system as a whole.

Keyword: financial monitoring, banking institutions, in-bank system to counter money laundering, subjects of financial monitoring, money laundering, Basel Index AML.

Вступ. Становлення та розвиток української економіки супроводжувались значними трансформаційними змінами, високим рівнем корупції та відбувались в умовах соціально-економічної нестабільності. Зазначені чинники стали причиною накопиченню значних обсягів нелегальних доходів, переходу значної частки економіки в «тінь». Сформовані у такий спосіб нелегальні доходи в подальшому легалізувались через фінансову систему. Найчастіше задля легалізації «брудних» коштів використовувались банківські установи. Залучення банків до легалізаційних схем може призвести до втрати довіри клієнтів, застосування штрафних санкцій до установи і, в результаті, зниження рівня прибутковості та платоспроможності банку.

Прагнення України інтегруватись у Європейський економічний простір передбачає застосування чинних правил ведення економічної діяльності та впровадження досвіду економічно розвинутих країн у сфері протидії відмивання коштів та фінансування тероризму.

Матеріали та методи. Проблеми протидії легалізації злочинних доходів були предметом дослідження багатьох вчених, зокрема Бандурка О., Барановського О., Доля Л., Користіна О., Чернявського С. та інші. Дослідження проблем залучення банківських установ до процесу відмивання «брудних» коштів досліджували Бойко А.,

Воробйов І., Дмитров С., Кузьменко О., Мордань Є., Ревенкова П., Семеген І. та інші. Не беручи до уваги наявність значної кількості публікацій з досліджуваної проблематики, питання розробки ефективного механізму запобігання та протидії банками «відмивання» злочинних доходів потребує поглибленого вивчення.

Метою статті є дослідження ролі банківських установ у протидії «відмиванню» коштів та фінансування тероризму.

Результати. Негативний вплив відмивання коштів проявляється як на макроекономічному рівні, так і на рівні конкретного суб'єкта. Для економіки в цілому вплив легалізаційних процесів проявляється у порушенні балансу між доходами і витратами, між інвестиціями і заощадженнями, між кількістю грошей і рівнем цін і т.д. Окрім того, підривається довіра до самої держави, як інституту, оскільки діючі в державі економічні механізми уможливають існування непідконтрольних державі правових інституцій, до яких залучені посадові особи, можна зробити висновок, що відмивання «злочинних» доходів безпосередньо пов'язана із злочинними діями в державі. Негативно легалізаційні процеси впливають і на діяльність конкретного суб'єкта господарювання, підриваючи його репутації та довіру клієнтів.

Вивчення досвіду легалізації злочинних доходів показав, що найчастіше з легалізаційною метою зловмисник використовують банківські установи. Доцільно відзначити, що банки можуть бути втягнуті в тіньові схеми двома способами. По-перше, це може бути добровільне вчинення незаконних дій або свідоме допущення їх через банківські установи. По-друге, банки не завжди можуть бути обізнані про свою участь в незаконних операціях та шахрайстві, зазвичай діючи як посередники між суб'єктами незаконних схем. Проте, незалежно від того, чи є участь банків у незаконних схемах добровільною чи ненавмисною, вони зобов'язані нести відповідальність за порушення, які були скоєні. Цілісність банківської системи залежить від розуміння того, що її діяльність базується на високих правових, професійних та етичних принципах. Репутація банківську є найціннішою характеристикою фінансової установи. Відносно легке проникнення злочинних коштів у банківську установу – через згоду її співробітників або керівників за певну грошову винагороду на проникнення «брудних» коштів або через нехтування банківською установою злочинного походження цих грошей, – така інституція стає активним співучасником злочину. Факт причетності банку до «відмивання» коштів негативно вплине на ставлення інших фінансових посередників та контролюючих органів, а також звичайних клієнтів, що, безумовно, негативно вплине на його конкурентоспроможність, призведе до фінансових втрат, як мінімум втрати репутації та свідчитиме про недосконалість системи економічної безпеки.

Ефективним інструментом протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму є фінансовий моніторинг. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» визначає фінансовий моніторинг як «сукупність заходів, що вживаються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії, що включають

проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу» [3]. Згаданий законодавчий акт виокремлює два види фінансового моніторингу – первинний та державний, банківська система здійснює їх обидва. Національний банк України є суб'єктом державного фінансового моніторингу, банківські установи – суб'єктами первинного фінансового моніторингу. На Національний банк України, як суб'єкта державного фінансового моніторингу, покладено обов'язок здійснювати регулювання фінансового моніторингу банківськими установами.

Держава надає банкам право здійснювати контрольні дії, тобто комплекс заходів щодо боротьби з легалізацією «брудних грошей», а також виявляти клієнтів, так чи інакше пов'язаних із здійснення терористичної діяльності. Антилегалізаційна діяльність банків регламентується Законами України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [3], «Про банки і банківську діяльність» [2] та Постанови Правління НБУ «Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» від 19 травня 2020 року № 65 [4]. Голова правління банку та відповідальний працівник банку несуть відповідальність за належну організацію внутрішньобанківської системи протидії відмивання коштів, фінансуванню тероризму (рис. 1). Метою внутрішньобанківської системи протидії відмивання коштів та фінансуванню тероризму є:

- виконання вимог законодавства України у сфері протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму;
- можливість належним чином виявляти порогові та підозрілі фінансові операції та повідомляти про них спеціально уповноважений орган;
- запобігання використанню послуг та продуктів банку для проведення клієнтами фінансових операцій з метою відмивання коштів та фінансуванню тероризму [4].

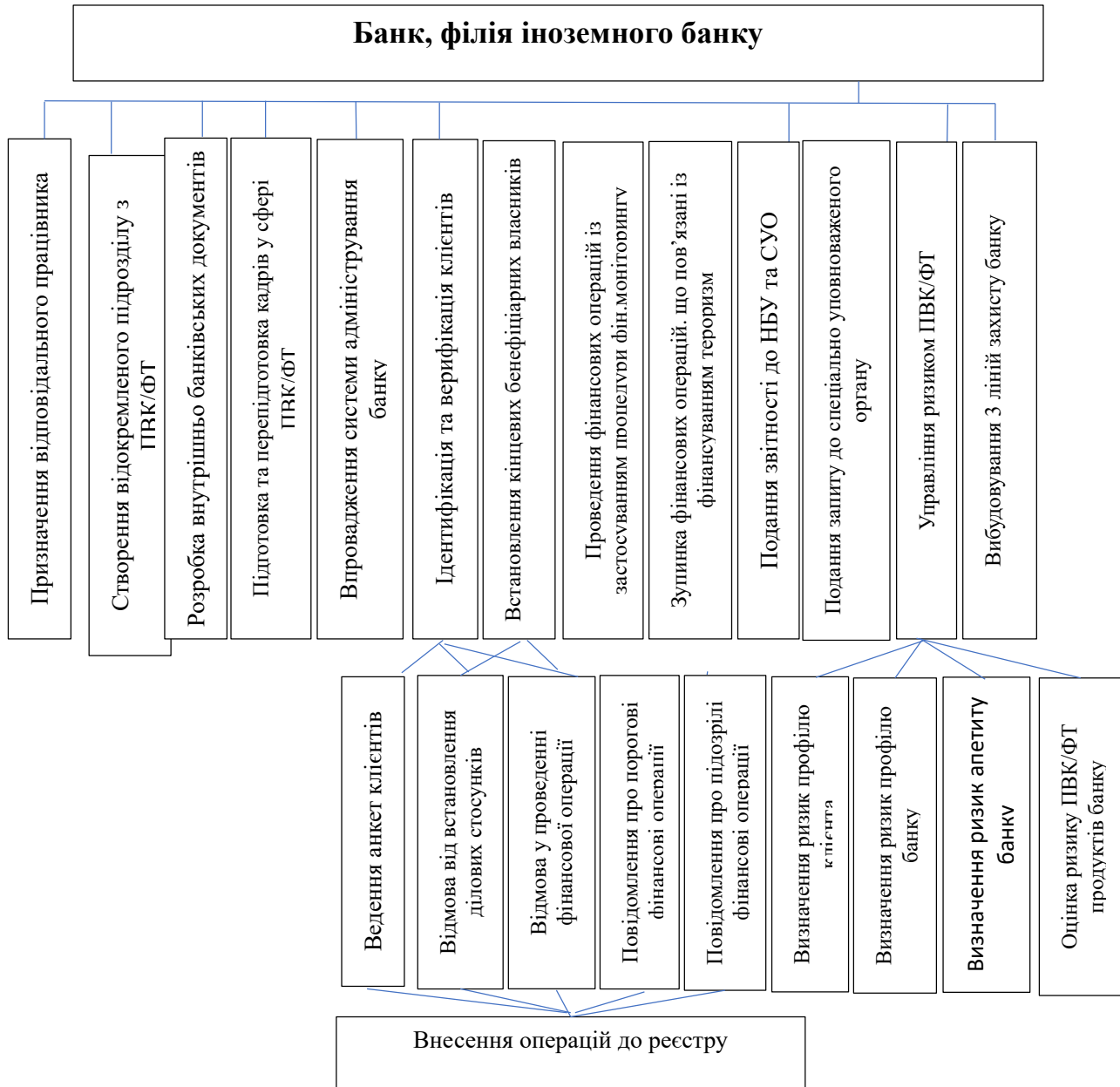

Рис. 1. Схема здійснення фінансового моніторингу банківською установою

Джерело: складено авторами за [4]

Інтенсивне використання нових фінансових технологій та швидкий розвиток глобалізації розширюють можливості банків для зручного та швидкого здійснення фінансових операцій, але при цьому збільшується ризик зловживань та незаконних фінансових операцій клієнтів банків. Запобігання та припинення нелегальної діяльності в банківському секторі вимагає виявлення, оцінки та зменшення ризику для банків, пов'язаного з участю у незаконних схемах. Однак на сьогоднішній день відсутні

чіткі методики для оцінки цього ризику через обмежений доступ до необхідної внутрішньої інформації банків. Тому наразі актуальним є питання оцінки ризиків, пов'язаних з участю банків у незаконних схемах.

Враховуючи широкий спектр банківських операцій і поширеність тіньової економіки, ризиковість банківських транзакцій істотно збільшується. Проведення незаконних схем, в яких беруть участь банки, призводить до значної шкоди не лише конкретній банківській

установі у вигляді погіршення її репутації, зниження ефективності та прибутковості, але також має серйозні наслідки для всієї економіки. Це включає в себе зменшення обсягу податкових надходжень, девальвацію національної валюти та підвищення рівня тіньової економіки і інші негативні явища.

Важливий вплив на ризик залучення банківського сектору у незаконні операції здійснює рівень легалізаційного ризику України та її партнерів у цій галузі. Тому важливим етапом у визначенні ризику участі банківського сектору у незаконних схемах є врахування рівня легалізаційного ризику в країні. Для цього починаючи з 2012 р. розраховують єдиний міжнародний індикатор, який надає можливість оцінити рівень легалізаційного ризику в різних країнах світу, – Базельський індекс AML. Цей індекс не вимірює фактичний обсяг відмивання грошей, а призначений для оцінки ризику такої діяльності. Базельський індекс AML розподіляє країни на основі загальних балів, але його головною метою є не порівняння країн між собою, а надання загального уявлення про рівні ризику в різних країнах та оцінка динаміки цього ризику з часом.

Базельський індекс AML оцінюється в діапазоні від 0 до 10, де вищі значення індексу вказують на більший рівень легалізаційного ризику, характерного для конкретної країни. Загалом, цю шкалу можна розділити на три рівні ризику: 0–4 низький, від 4–7 – значний, від 7–10 – високий. Упродовж аналізованого періоду для близько 70–75% країн світу характерним є значний рівень ризику, 15–20% низький рівень ризику, і менше 10% високий рівень ризику відмивання коштів.

Важливо відзначити, що упродовж останніх років в більшості країн, які включені до рейтингу, спостерігається тенденція до зниження значення цього показника. Звісно, немає жодної країни з абсолютно нульовим ризиком відмивання грошей, так само як і немає країни з абсолютною 100% ризиковістю. На даний момент найнижчими за рівнем ризику країнами в цьому контексті є Фінляндія 2,88, Андора – 2,89, Швеція – 3,12, відповідно. Більше того, ці країни в останні роки прагнуть не лише зберігати низький рівень ризику, але й зменшувати його. Це свідчить не лише про ефективність антилегалізаційної системи, але і про їхню здат-

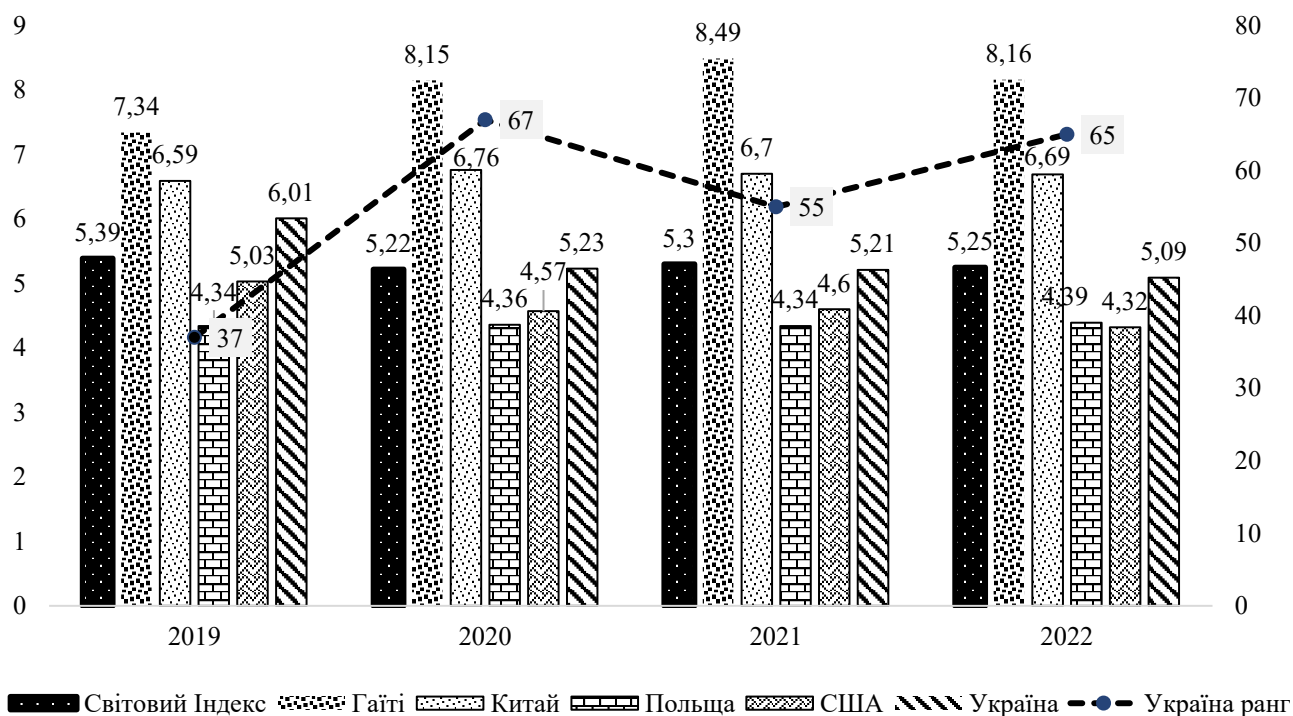

Рис. 2. Значення Базельський індекс AML упродовж 2019–2022 рр.

Джерело: складено авторами за даними [5]

ність до мінімізації корупційних, правових, політичних та інших видів ризику. Серед країн, які характеризуються найвищим рівнем легалізаційного ризику відмивання грошей, можна вказати Республіку Конго (8,3), Гаїті (8,16), М'янму (7,78), Мозамбік (7,68) та Мадагаскар (7,59). Головними факторами, що сприяють високому ризику відмивання грошей в цих країнах, є широко поширені готівкові розрахунки, високий рівень корупції, торгівля наркотиками та людьми, екологічні порушення та інші чинники.

Щодо України, то найбільш вразливими галузями, які сприяють поширенню відмивання грошей є військова агресія російської федерації, корупція та хабарництво, проблеми з політичними та громадянськими правами, обмеження свободи ЗМІ та незалежності судової системи [5].

Значущий рівень ризику відмивання грошей в Україні вказує на реальні та потенційні можливості фізичних осіб для здійснення незаконних фінансових операцій, в основному через участь банків та інших небанківських фінансових установ. Відповідно, у випадку виявлення підозрілих дій своїх клієнтів, банки та фінансові установи мають повідомити про це контролюючі органи (рис. 3).

Традиційно, найбільшу кількість повідомлень про фінансові операції надсилають банківські установи до Спеціально уповноваженого органу. Іншими словами, саме банки становлять основне джерело інформації щодо операцій, які викликають підозри або перевищують задані ліміти. Усі інші СПФМ разом узяті подають менше ніж 2% повідомлень про фінансові операції.

Протидія легалізації незаконних доходів – завдання, яке стоїть не тільки перед банківським сектором. Проте саме банківські установи найбільше піддаються ризику бути втягнутими в процес відмивання грошей. У той же час, банківський сектор стає все більш привабливим не лише для традиційних схем, але і для віртуальних механізмів завдяки впровадженню фінансових інновацій та збільшенню обсягу електронних готівкових розрахунків.

Здатність банків швидко проводити фінансові перекази стає головною ціллю для залучення цих установ з метою легалізації незаконно набутих доходів. За умови неналежної уваги до виявлення та припинення сумнівних фінансових операцій, банківська установа може бути використаною з метою легалізації коштів. Наслідки для банків можуть бути негативними, оскільки існує ризик втрати

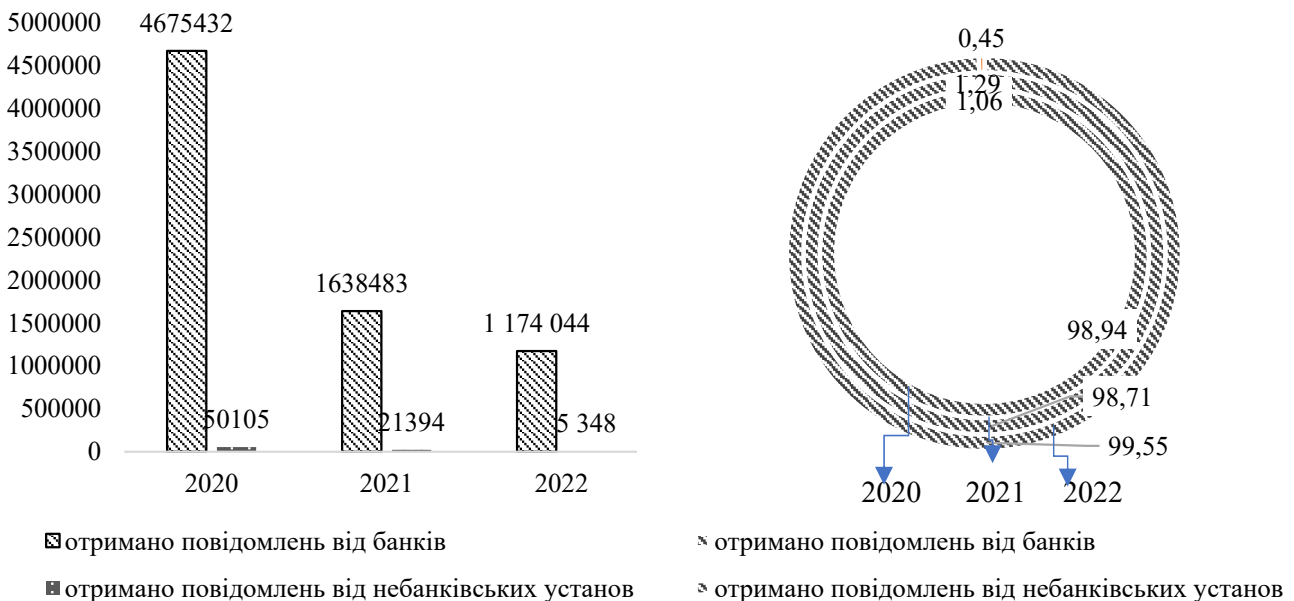

Рис. 3. Кількість та питома вага повідомлень, отриманих Держфінмоніторингом України від банків та небанківських фінансових установ упродовж 2020–2022 рр., од., %

Джерело: складено автором за даними [1]

довіри клієнтів та можливості стати об'єктом підвищеної уваги з боку контролюючих та правоохоронних органів.

Висновки. Проведене дослідження показало, що на даний момент існує значна кількість незаконних фінансових схем, у яких залучені банківські установи. Більшість з цих схем мають легалізаційну спрямованість і націлені на виведення капіталу за межі країни, ухилення від сплати податків, зняття готівки з рахунків незаконним шляхом через фіктивні компанії або оплату неіснуючих товарів і послуг. Виявити такі «схемні» операції досить важко, але це можливо завдяки існуючій значній кількості ознак, які вказують на підозрілі дії клієнтів банку.

Аналіз значення Базельського індексу AML засвідчив збереження високого рівня ризику в Україні. Це підтверджується значною кількістю повідомлень від банків про підозрілі фінансові операції, збереженням високої частки готівкових операцій клієнтів банків. З метою запобігання негативним наслідкам легалізаційних процесів, надзвичайно важливими є спільні зусилля у сфері протидії легалізації як для банків, так і для уповноважених державних та міжнародних органів. Це сприятиме, перш за все, підвищенню прибутковості банків, збільшенню обсягу фінансових активів, поліпшенню ділової репутації банків і підвищенню рівня фінансової стійкості як окремих банків, так і банківської системи в цілому.

Список використаних джерел:

1. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2022 рік. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2022ukr.pdf>
2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>
3. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20?find=1&text>
4. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова Національного банку України від 19.05.2020 № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20>
5. Basel AML Index 2022: 11th Public Edition Ranking money laundering and terrorist financing risks around the world. URL: https://index.baselgovernance.org/api/uploads/221004_Basel_AML_Index_2022_72cc668efb.pdf

References:

1. Zvit Derzhavnoi sluzhby finansovoho monitorynhu Ukrainy za 2022 rik [Report of the State Financial Monitoring Service of Ukraine for 2022]. Available at: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2022ukr.pdf> [in Ukrainian]
2. Pro banky i bankivsku diialnist: Zakon Ukrainy vid 07.12.2000 No. 2121-III [On banks and banking activity: Law of Ukraine dated 07.12.2000 No. 2121-III]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> [in Ukrainian]
3. Pro zapobihannia ta protydiuu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochyynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy vid 06.12.2019 No. 361-IX [On the prevention and countermeasures against the legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction 06.12.2019 No. 361-IX]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20?find=1&text> [in Ukrainian]
4. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro zdiisnennia bankamy finansovoho monitorynhu: Postanova Natsionalnoho banku Ukrainy vid 19.05.2020 № 65 [On the approval of the Regulation on implementation of financial monitoring by banks: Resolution of the National Bank of Ukraine no 19.05.2020 № 65]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20> [in Ukrainian]
5. Basel AML Index 2022: 11th Public Edition Ranking money laundering and terrorist financing risks around the world. URL: https://index.baselgovernance.org/api/uploads/221004_Basel_AML_Index_2022_72cc668efb.pdf [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 14.11.2023